

การระงับข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศโดยอนุญาโตตุลาการ
เปรียบเทียบประเทศสิงคโปร์และประเทศไทย
International trade dispute settlement by arbitration
Compare Singapore and Thailand

ปานัสก์ งามพิพัฒน์

Panaskan Jernpipat

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น

Faculty of Law Western University

Corresponding Author. E-mail : moopanaskan@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาปัญหาการนำกฎหมายต้นแบบมาใช้ในการพัฒนาการระงับข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศโดยอนุญาโตตุลาการ การพัฒนาของกฎหมายอนุญาโตตุลาการ และการพัฒนาระบบอนุญาโตตุลาการของประเทศสิงคโปร์กับประเทศไทย เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาการระงับข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศโดยอนุญาโตตุลาการของประเทศไทย การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาเอกสารจากตัวบทกฎหมาย ตำราทางวิชาการ งานวิจัย คำพิพากษาฎีกา บทความจากวารสารหรือนิตยสารทางกฎหมาย ข้อมูลจากเว็บไซต์ทางอินเทอร์เน็ตทั้งของประเทศไทยและของต่างประเทศเกี่ยวกับกระบวนการระงับข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศโดยอนุญาโตตุลาการ จากการศึกษาวิจัยพบว่า ประเทศไทยและประเทศสิงคโปร์มีระบบอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศที่แตกต่างกัน สาเหตุหลักที่ทำให้ทั้งสองประเทศมีระบบอนุญาโตตุลาการที่แตกต่างกันคือ ระยะเวลาในกระบวนการพิจารณาตั้งแต่เริ่มยื่นคำร้องจนกระทั่งคณะอนุญาโตตุลาการ ทำคำชี้ขาดและผู้เชี่ยวชาญที่มาเป็นคณะอนุญาโตตุลาการ และประเทศที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในระบบบริหารจัดการของสถาบันอนุญาโตตุลาการอันถือได้ว่าเป็นสถาบันที่ได้รับการยอมรับจากนานาประเทศอย่างมาก และมีจำนวนคดีที่เข้าสู่สถาบันมากขึ้นเรื่อยๆ คือ ประเทศสิงคโปร์ที่มีจำนวนอนุญาโตตุลาการจากหลายประเทศที่มีความชำนาญอยู่ในสถาบัน อีกทั้งประเทศสิงคโปร์นั้นได้มีการวางแผนที่สามารถสื่อให้นักลงทุนที่จะนำคดีขึ้นสู่สถาบันอนุญาโตตุลาการของประเทศสิงคโปร์นั้น เห็นได้ว่าจะใช้ระยะเวลาเพียง 3 เดือนเท่านั้น และประเทศสิงคโปร์มีการใช้ภาษาที่ดีกว่าประเทศไทย เพราะพื้นฐานเดิมประเทศสิงคโปร์ใช้ภาษาจีนและภาษาอังกฤษในการสนทนา ซึ่งนักลงทุนทางด้านการค้าระหว่างประเทศในปัจจุบันมักจะมีการติดต่อค้าขายกับประเทศจีนเป็นจำนวนมาก จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้สิงคโปร์ก้าวไปไกลกว่าประเทศอื่นๆ ในอาเซียนในด้านของสถาบันอนุญาโตตุลาการ ประเทศไทยจึงควรนำระบบบริหารจัดการภายในสถาบันอนุญาโตตุลาการของประเทศสิงคโปร์มาเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบอนุญาโตตุลาการให้ดียิ่งขึ้น

คำสำคัญ : การค้าระหว่างประเทศ; อนุญาโตตุลาการ; ข้อพิพาท

Abstract

The objective of this research is to study the problem of applying model law in the development of international arbitration dispute resolution. Development of arbitration law and the development of the arbitration system of Singapore and Thailand To find ways to develop international

trade disputes by arbitration in Thailand. This research is a qualitative research by studying documents from the law. Academic textbooks, research, judgment of the Supreme Court Articles from legal journals or magazines Information from both Thai and foreign internet sites about the settlement of international trade disputes by arbitration. According to research studies, it is found that Thailand and Singapore have different international arbitration systems. The main reasons why the two countries have different arbitration systems are: Time in the proceedings from the commencement of the petition until the arbitral tribunal makes the award And experts who came as the arbitral tribunal And the country is the most successful in the management system of an arbitral institution, which is regarded as a very internationally recognized institution. And there is a growing number of cases entering the institution. Singapore has a number of international arbitrators with expertise in the institution. In addition, Singapore is planning to communicate to investors who will bring the case to the Arbitration Institute of Singapore. Seen that it will take only 3 months. And Singapore has a better language than Thailand Because of the original basics, Singapore used Chinese and English for conversation. Which investors in international trade are often dealing with China a lot. This is one more reason Singapore goes further than any other country. In ASEAN in the field of arbitration institutions Thailand should therefore use the management system within the Singapore arbitral institute as a guideline for developing a better arbitration system.

Keywords: International Trade; Arbitration; dispute

บทนำ

ปัจจุบันเศรษฐกิจโลกเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จึงทำให้เกิดสัญญาการค้าการลงทุนระหว่างประเทศขึ้น การอนุญาโตตุลาการจึงเป็นส่วนหนึ่งในสัญญาการค้าการลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศที่นิยมระบุกันไว้อย่างชัดเจน เรื่องการเลือกบุคคลขึ้นมาเป็นผู้ชี้ขาดในฐานะอนุญาโตตุลาการตามข้อตกลงที่ยอมรับกันไว้เป็นหนังสือสัญญา หรือให้คู่สัญญานำข้อพิพาทที่เกิดขึ้นตามสัญญาเสนอต่ออนุญาโตตุลาการ การระงับข้อพิพาทโดยการอนุญาโตตุลาการ เป็นทางเลือกหนึ่งที่คู่กรณีนิยมใช้ การระงับข้อพิพาทโดยอนุญาโตตุลาการนั้นมีข้อดีหลายประการ ดังนี้

1. จากความล่าช้าของกระบวนการศาล มีบทบัญญัติทั่วไปในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 46 ระบุว่ากระบวนการพิจารณาในศาลต้องทำเป็นภาษาไทย เอกสารต่างประเทศต้องแปลเป็นภาษาไทย หากพยานไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยก็ต้องจัดหาล่ามเพื่อทำการแปล ทำให้เกิดความล่าช้ามาก ในข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับการค้านั้น กรณีที่คู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนต่างด้าวหรือต่างประเทศ หรือจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลในต่างประเทศ เอกสารทางธุรกิจที่เป็นข้อพิพาทกันส่วนใหญ่เป็นภาษาต่างประเทศ เช่นภาษาอังกฤษ เวลาขึ้นศาลก็ต้องแปลเอกสาร ยิ่งมากก็ต้องใช้เวลาในการดำเนินการมาก การแปลนั้นต้องคงความหมายเดิมทำให้เวลาที่เสียไปกับการแปล กับผลที่ออกมาไม่คุ้มค่า เนื่องจากเอกสารทางกฎหมายต้องอาศัยคนที่มีความเชี่ยวชาญทางกฎหมายแปล ในกรณีพยานเป็นคนต่างด้าวเบิกความและพยานไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ ก็ต้องหาล่ามแปลภาษาเป็นภาษาไทย

จากสภาพของธุรกิจในปัจจุบันที่ต้องการความสะดวกรวดเร็ว การอนุญาตตุลาการนั้นสะดวกเร็วกว่าศาล เพราะ คู่กรณีสามารถระบุภาษาที่ทั้งสองฝ่ายเข้าใจตรงกันในการระงับข้อพิพาทได้ จึงไม่ต้องจัดทำคำแปลหรือหา ล่ามแปล คู่กรณีจึงนิยมนำข้อพิพาทมาสู่อนุญาตตุลาการมากกว่าศาล

2. เพื่อประโยชน์แห่งความลับทางการค้า เนื่องจากศาลพิจารณาคดีอย่างเปิดเผย บุคคลภายนอก สามารถเข้าฟังการพิจารณาคดีได้ แต่อนุญาตตุลาการเป็นการพิจารณาลับ เฉพาะคู่พิพาทและบุคคลที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ที่จะได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมพิจารณาคดี ได้แก่ คู่กรณี ทนายความ พยานที่เกี่ยวข้อง อนุญาตตุลาการ เจ้าหน้าที่ ที่คอยดูแลเรื่องเอกสาร โดยคำชี้ขาดของอนุญาตตุลาการจะส่งให้คู่ความโดยตรง

3. การรักษาสัมพันธภาพระหว่างคู่ความ เนื่องจากการระงับข้อพิพาทโดยอนุญาตตุลาการนั้นเป็นที่เข้าใจ กันว่าความสัมพันธ์ทางธุรกิจของคู่พิพาทอาจยังไม่เสียไป เนื่องจากบรรยากาศในการพิจารณาค่อนข้างยืดหยุ่น ไม่เคร่งเครียด เท่ากับการพิจารณาคดีในศาล มีการพยายามระงับข้อพิพาทฉันทมิตร (สถาบันอนุญาตตุลาการ, 2549) อันทำให้คู่พิพาทยังสามารถรักษาความสัมพันธ์กันไว้ได้หากจำเป็นต้องติดต่อสัมพันธ์กันต่อไปในอนาคต หรือทำธุรกิจเดียวกัน

4. ความรู้ความชำนาญ ประสบการณ์และความเข้าใจในปัญหาทางธุรกิจของอนุญาตตุลาการ ผู้ซึ่งได้รับการแต่งตั้งมาจากคู่กรณี อาจมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องที่พิพาทมากกว่าศาล เนื่องจากคู่สัญญา มีสิทธิที่จะเลือกบุคคลที่เหมาะสมมาทำหน้าที่อนุญาตตุลาการได้โดยไม่จำเป็นต้องเป็นนักกฎหมายเท่านั้น โดยพิจารณาจากบุคคลที่มีความรู้เฉพาะด้านนั้นๆ ก็ได้ เช่น ในข้อพิพาทเกี่ยวกับการก่อสร้าง ก็อาจเลือกวิศวกร เป็นอนุญาตตุลาการก็ได้

5. ในทางธุรกิจระหว่างประเทศแล้ว คู่พิพาทส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่อยู่ต่างที่ต่างท้องถิ่นกัน ทำให้เกิด ข้อยุ่งยากมากมายในการดำเนินคดีในศาล เนื่องจากการขึ้นศาลนั้นเลือกสถานที่ในการพิจารณาคดีไม่ได้ คดีอยู่ในเขต อำนาจของศาลไหน ก็ต้องไปขึ้นศาลนั้น ไม่มีโอกาสเลือก แต่การอนุญาตตุลาการจะมีการตกลงกันตั้งแต่ตอนทำสัญญา อนุญาตตุลาการว่าจะเลือกสถานที่ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาที่ไหน โดยคู่สัญญาเป็นผู้เลือกตามความเหมาะสม เช่น กรุงเทพฯ ลอนดอน นิวยอร์ก เป็นต้น

6. ความเชื่อมั่นของคู่กรณี ในเรื่องความเป็นธรรมที่ศาลท้องถิ่นตัดสินคดี ถ้าเป็นคู่สัญญาที่เป็นต่างประเทศ หากต้องขึ้นศาลท้องถิ่นมักจะไม่น่าเชื่อมั่นในความเป็นกลางของศาลท้องถิ่น คิดว่าศาลท้องถิ่นจะต้องเข้าข้าง คู่กรณีท้องถิ่น เพราะเป็นชาติเดียวกัน ในการตีความ ศาลก็จะตีความโดยใช้กฎหมายท้องถิ่นด้วยเหตุผลดังกล่าว ทำให้การระงับข้อพิพาทโดยการอนุญาตตุลาการซึ่งเป็นวิธีการระงับข้อพิพาทที่มีมานานับพันปี (อนันต์ จันทโรภากร, 2538) ได้รับความนิยมมากขึ้นในทางการธุรกิจระหว่างประเทศ ดังนั้น ในคดีที่เกี่ยวข้องกับการค้าระหว่างประเทศ เมื่อเกิดปัญหาในการซื้อขายสินค้าระหว่างประเทศขึ้น เช่น ปัญหาเรื่องการขนส่ง การชำระราคา เป็นต้น ก็มักจะใช้วิธีระงับข้อพิพาทโดยอนุญาตตุลาการมากกว่านำคดีไปสู่ศาลยุติธรรม เนื่องจากการระงับข้อพิพาท โดยอนุญาตตุลาการนั้นได้รับความนิยมมากในวงการธุรกิจการค้า เพราะเป็นวิธีที่เหมาะสมที่ต้องการความรวดเร็ว และประสิทธิภาพในการชี้ขาดที่ดีที่สุด (เสาวนีย์ อัสวโรจน์, 2545).

ดังนั้น เพื่อให้ระบบการระงับข้อพิพาทโดยอนุญาโตตุลาการเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป จึงควรต้องปรับปรุงและพัฒนากฎหมาย โดยจะต้องนำหลักเกณฑ์ของกฎหมายต้นแบบมาปรับใช้กับกฎหมายภายในของประเทศนั้นๆ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องต่อการระงับข้อพิพาทโดยอนุญาโตตุลาการทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศด้วย ซึ่งแต่ละประเทศนั้นจะต้องพยายามปรับปรุงให้ประเทศของตนมีวิธีการระงับข้อพิพาทที่ได้รับการยอมรับ และเชื่อถือจากนานาประเทศ จนสามารถจัดตั้งสำนักงานอนุญาโตตุลาการเพื่อระงับข้อพิพาทได้ เพื่อประโยชน์ทางการค้าและการลงทุน อีกทั้งยังช่วยให้ลดปริมาณคดีที่เข้าสู่กระบวนการพิจารณาตัดสินของศาลยุติธรรมอีกด้วย (หัสยา นุ่นแจ้ง, 2552)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหาในการนำกฎหมายต้นแบบมาใช้ในการพัฒนาการระงับข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศโดยอนุญาโตตุลาการของประเทศสิงคโปร์ กับประเทศไทย
2. เพื่อศึกษาการพัฒนาของกฎหมายอนุญาโตตุลาการของประเทศสิงคโปร์ กับประเทศไทย
3. เพื่อศึกษาการพัฒนาระบบอนุญาโตตุลาการของประเทศสิงคโปร์ กับประเทศไทย
4. เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาการระงับข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศโดยอนุญาโตตุลาการของประเทศไทย

ผลการวิจัย

เปรียบเทียบการพัฒนาของศูนย์ระงับข้อพิพาทอนุญาโตตุลาการทางการค้าระหว่างประเทศสิงคโปร์และประเทศไทย

ประเทศสิงคโปร์และประเทศไทย ต่างการมีจุดหมายเดียวกันในการตั้งศูนย์ระงับข้อพิพาท คือ ต้องการที่จะพัฒนาระบบอนุญาโตตุลาการของประเทศตนเองให้มีมาตรฐานและเป็นที่ยอมรับของสากล ซึ่งจะส่งผลให้ทั้งสองประเทศได้รับการสนใจจากนักลงทุนต่างชาติที่จะเข้ามาลงทุนในประเทศมากขึ้น

1. ศูนย์ระงับข้อพิพาทอนุญาโตตุลาการทางการค้าระหว่างประเทศในสิงคโปร์

ประเทศสิงคโปร์นั้นได้ตั้งศูนย์อนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศ (SIAC) ขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางในการไกล่เกลี่ยและระงับข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศโดยอนุญาโตตุลาการ ซึ่งศูนย์อนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศนี้ได้มีการพัฒนาระบบมาโดยตลอด อีกทั้งได้มีการพัฒนาระเบียบที่นำมาใช้บังคับด้วย

ทั้งนี้ ศูนย์ระงับข้อพิพาทประเทศสิงคโปร์ได้อยู่ภายใต้สังกัดจากองค์กรที่ควบคุมดูแลของ The Singapore Academy of Law (SAL) ซึ่งเป็นองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อสร้างคามยุติธรรมให้กับการแข่งขันในด้านการแสวงหาประโยชน์ของสมาชิกต่อสาธารณะชน แต่องค์กรนี้ไม่ได้มีลักษณะที่แสวงหากำไรหรือธุรกิจแต่อย่างใด โดยศูนย์ระงับข้อพิพาทประเทศสิงคโปร์นั้นมีความเป็นอิสระไม่ต้องขึ้นตรงกับหน่วยงานของรัฐบาลสิงคโปร์ และเป็นองค์กรที่แยกออกจากศูนย์ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของสิงคโปร์ด้วย

ประสิทธิภาพในการพิจารณา (Efficiency) เนื่องจากปัจจุบันมีการเจริญเติบโตทางด้านการค้าระหว่างประเทศเป็นจำนวนมาก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ผู้เชี่ยวชาญและชำนาญเฉพาะด้านหรือเฉพาะสาขาเป็นผู้ทำการชี้ขาดข้อพิพาท ดังนั้นในการบังคับให้พิจารณาตามข้อตกลงของอนุญาโตตุลาการนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้บุคคลที่มีความชำนาญเป็นพิเศษและมีความเป็นธรรม เพื่อประหยัดเวลา ค่าใช้จ่าย และป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นได้ รวมถึงเป็นการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ทุกฝ่าย

อีกทั้งปัญหาค่าใช้จ่ายต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากมีความจำเป็นต้องประทับข้อพิพาทในประเทศที่สาม และหากปรากฏว่าประเทศนั้นขาดองค์กรที่มีมาตรฐานที่เหมาะสม และยังขาดระบบกฎหมายที่เอื้อแก่การอนุญาโตตุลาการ ยิ่งจะส่งผลให้ไม่สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายได้

ความเสี่ยงของกฎหมายภายในประเทศ (Country legal Risk) โดยทั่วไปอนุญาโตตุลาการเป็นกระบวนการที่เกิดจากการแสดงเจตจำนงของคู่สัญญาที่จะให้บุคคลที่สามเป็นผู้มีอำนาจตัดสินข้อโต้แย้ง จึงจะเห็นได้ว่าอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่คู่สัญญาในการเลือกใช้กระบวนการอนุญาโตตุลาการ แต่ในทางปฏิบัติของการอนุญาโตตุลาการทางการค้าระหว่างประเทศนั้นไม่อาจเป็นไปได้ในทุกกรณี โดยเฉพาะประเทศที่มีองค์ประกอบอื่นเข้ามาเกี่ยวข้องโดยมีองค์ประกอบหลัก ดังนี้

- 1) ศาลในประเทศนั้น เข้ามาแทรกแซงการทำงานของอำนาจของอนุญาโตตุลาการมากนักน้อยเพียงใด หรือสนับสนุน ช่วยเหลือการอนุญาโตตุลาการในระดับใด
- 2) ประเทศนั้นได้เป็นภาคีในอนุสัญญากรุงนิววยอร์ก ค.ศ.1985 หรือไม่ หากมีการต้องบังคับใช้ข้อพิพาทในประเทศนั้น
- 3) มีนักกฎหมายหรือสถาบันที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านอนุญาโตตุลาการหรือไม่ พร้อมทั้งได้รับการสนับสนุนการอนุญาโตตุลาการในประเทศนั้นหรือไม่
- 4) สถาบันหรือหน่วยงาน เกี่ยวกับการอนุญาโตตุลาการการมีคุณภาพและประสิทธิภาพมากนักน้อยเพียงใด
- 5) มีความโปร่งใสในกระบวนการอนุญาโตตุลาการ หรือมีความโปร่งใสในการทำงานทุกขั้นตอนของศาลหรือไม่

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าสิงคโปร์พยายามแก้ไขจุดบกพร่องต่างๆ เพื่อให้ศูนย์ระงับข้อพิพาทมีประสิทธิภาพและมีศักยภาพที่ดี เพื่อให้ให้นักลงทุนให้ความสนใจและเลือกใช้บริการด้านกฎหมายในการระงับข้อพิพาทมากขึ้นด้วย ซึ่งสิงคโปร์ได้เปรียบในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านกฎหมาย ภาษา หรือแม้แต่ภูมิศาสตร์ที่เป็นเมืองท่าสำคัญ ซึ่งเป็นจุดติดต่อด้านการค้าระหว่างประเทศของนักธุรกิจจำนวนมาก ตลอดจนความรวดเร็วประหยัดเวลาทั้งหมดเป็นสาเหตุให้นักธุรกิจเกิดความมั่นใจในประสิทธิภาพของการระงับข้อพิพาท

2. ประเด็นที่นักธุรกิจวิเคราะห์ในการเลือกใช้ศูนย์ระงับข้อพิพาทสิงคโปร์ มีดังนี้

- 1) ความรวดเร็วในการดำเนินการระงับพิจารณา

สถาบันอนุญาโตตุลาการสิงคโปร์ (SIAC) ได้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับเวลาในการดำเนินกระบวนการพิจารณา หากอันจะเห็นได้จากการระงับข้อพิพาทในสิงคโปร์นั้นจะใช้เวลาดังแต่เริ่มต้นจนกระทั่งทำคำชี้ขาดประมาณ 6 – 9 เดือน และคำชี้ขาดนั้นสามารถบังคับได้ภายใน 90 วัน โดยเริ่มนับจากการเริ่มกระบวนการอนุญาโตตุลาการ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับแรก เป็นการทบทวนและแก้ไขประเด็นในระหว่างพิจารณา และระดับที่สอง ระดับคำสั่งในกระบวนการศาล โดย SIAC Rules กำหนดให้มีการทบทวนและแก้ไข ดังต่อไปนี้

คำร้องของคดี (The Statement of Case) จะต้องใส่ให้แก่กันพร้อมกับหมายการอนุญาโตตุลาการ โดยในคำร้องนั้นจะมีข้อเท็จจริง กฎหมายที่จะต้องใช้ประเด็นพิพาทและสำเนาเอกสารประกอบอื่นๆ ของผู้เรียกร้องด้วย

ประธานของศูนย์ SIAC จะตั้งอนุญาโตตุลาการคนเดียว กรณีที่คู่สัญญาตกลงไม่ได้ภายใน 7 วัน หลังจากรับหมายการอนุญาโตตุลาการ และคำให้การของผู้ตอบโต้

คำให้การจะต้องส่งภายใน 14 วัน นับจากรับหนังสืออนุญาโตตุลาการและคำฟ้องคดี และในคำให้การจะต้องแจ้งข้อเท็จจริง หรือกฎหมายการยอมรับหรือปฏิเสธที่ผู้เรียกร้องอ้างมาด้วย พร้อมทั้งกฎหมายที่ใช้กับประเด็นกรณีนี้ด้วย

ข้อเรียกร้องทุกๆ ข้อจะต้องส่งมาพร้อมคำให้การเช่นเดียวกับคำฟ้อง

คู่สัญญาอาจเปลี่ยนแปลงหลักฐานพยานใดๆ และรายงานผู้เชี่ยวชาญได้เฉพาะไม่เกิน 7 วัน ก่อนส่งพยาน

คู่สัญญาอาจจะยื่นเปลี่ยนกฎหมายที่ใช้โดยทำเป็นหนังสือได้ใน 7 วันก่อนวันส่งพยาน

และการรับฟังพยานจะต้องทำภายใน 21 วัน นับแต่ได้ส่งคำให้การ (หรือวันที่คณะอนุญาโตตุลาการ กำหนด เช่น ในกรณีที่มีหมายสาหรับชี้แจงประเด็นอื่นๆ)

การรับฟังพยานจะต้องไม่เกิน 3 วัน

ถ้าไม่มีการตกลงอย่างอื่น คณะอนุญาโตตุลาการจะต้องทำคำชี้ขาดเป็นหนังสือพร้อมกับเหตุผลภายใน 14 วัน หลังจากสืบพยาน หรือ 90 วัน นับจากวันเริ่มต้นการอนุญาโตตุลาการ หรือก่อนหน้านั้น

คณะอนุญาโตตุลาการจะต้องทำหมายของกระบวนการอนุญาโตตุลาการโดยเป็นหนังสือโต้ตอบ มิฉะนั้นคณะอนุญาโตตุลาการอาจจะประชุมทางโทรศัพท์ได้ในประเด็นกระบวนการพิจารณา

คณะอนุญาโตตุลาการอาจจะเป็นผู้เสนอแนะให้ในกรณีที่เห็นว่า เป็นวิธีที่เป็นประโยชน์แก่การอนุญาโตตุลาการ เช่น ใช้วิดีโอเทป เอกสารประกอบต่างๆ ใช้โทรศัพท์ และการประชุมต่างสถานที่โดยเครื่องมือสื่อสารต่างๆ

2) ด้านกฎหมาย

ประเทศสิงคโปร์นั้นได้เป็นศูนย์กลางด้านการแลกเปลี่ยนสินค้า เป็นผู้นำด้านการค้า การเงิน และด้านอื่นๆ อีกมากมายด้วย เพราะสิงคโปร์มีที่ตั้งที่ถือว่าเป็นเมืองท่าสำคัญทางการค้าระหว่างประเทศ ซึ่งเป็นสาเหตุให้สิงคโปร์ต้องมีการพัฒนาด้านรูปแบบโครงสร้างทางกฎหมายให้ทันต่อยุคแห่งการแข่งขันด้านการค้าด้วย เพื่อสร้างความมั่นคงต่อสภาพเศรษฐกิจอันเป็นเหตุจูงใจแก่นักลงทุน ด้วยเหตุผลเหล่านี้จึงทำให้สิงคโปร์ได้เป็นประเทศศูนย์กลางการบริการด้านกฎหมายให้กับนักธุรกิจทั้งหลาย ประเทศ

ประกอบกับระบบกฎหมายที่มีความชัดเจนในด้านคำจำกัดความต่างๆ ในด้านพาณิชย์ และความรวดเร็วในการระงับข้อพิพาทรวมถึงการบังคับหลักประกันก็มีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งซึ่งในศูนย์ SIAC ของสิงคโปร์นั้นจัดเป็นศูนย์กลางความร่วมมือจากหลายหน่วยงานอันถือเป็นการดำเนินงานเพื่ออำนวยความสะดวกในรูปแบบต่างๆ

3) ด้านภาษา

สิงคโปร์ถือเป็นประเทศที่มีการวางแผนทางด้านภาษามานาน ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับการใช้ภาษาของคนต่างชาติที่อาศัยอยู่ในสิงคโปร์ เช่น มาเลเซีย จีน เป็นต้น เนื่องจากในอดีตสิงคโปร์ใช้ภาษาจีนในการติดต่อทางการค้าจำนวนมาก แต่สิงคโปร์ถือว่าภาษาจีนเป็นภาษาระดับต่ำ ดังนั้น สิงคโปร์จึงใช้ภาษาอังกฤษ เพราะถือว่าเป็นภาษาระดับสูงที่ใช้ติดต่อกับต่างชาติในระดับสากลมากกว่า จึงเป็นสาเหตุให้สิงคโปร์ได้เปรียบในการติดต่อสนทนากับนักลงทุนต่างชาติมากกว่าประเทศอื่นในเอเชีย

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าสถาบันอนุญาโตตุลาการของสิงคโปร์ (SIAC) มีความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ภาษา โครงสร้างกฎหมาย ความเหมาะสมของพื้นที่ที่ตั้งที่เหมาะสมแก่การติดต่อธุรกิจระหว่างประเทศ ตลอดจนความรวดเร็วในการพิจารณาและการบังคับตามคำชี้ขาด จึงเป็นสาเหตุให้สถาบันอนุญาโตตุลาการสิงคโปร์ (SIAC) มีศักยภาพและได้รับการยอมรับจากนักลงทุนระหว่างประเทศมากขึ้น

3. ศูนย์ระงับข้อพิพาทอนุญาโตตุลาการทางการค้าระหว่างประเทศในประเทศไทย

ประเทศไทยเป็นอีกประเทศหนึ่งที่ได้มีการตั้งสถาบันอนุญาโตตุลาการขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2533 ปัจจุบันสถาบันอนุญาโตตุลาการ เป็นกลุ่มงานสังกัดอยู่ในสำนักกระงับข้อพิพาท

1) ข้อเสนอแนะในการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับอนุญาโตตุลาการ

ในการให้คำปรึกษาและความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินกระบวนการพิจารณาชั้นอนุญาโตตุลาการแก่หน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน และประชาชนทั่วไป ผู้ให้คำปรึกษาควรทราบข้อมูล และภาพรวมของการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอนุญาโตตุลาการ ดังนี้

นอกจากการระงับข้อพิพาทโดยวิธีการเจรจาต่อรอง การไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และการดำเนินการทางศาลแล้ว ยังมีการระงับข้อพิพาทโดยวิธีอนุญาโตตุลาการอีกทางหนึ่งที่คู่สัญญาทั้งสองฝ่ายสามารถที่จะดำเนินการระงับข้อพิพาทที่เกิดขึ้นได้ แต่การระงับข้อพิพาทโดยวิธีอนุญาโตตุลาการจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคู่สัญญามีการตกลงที่จะมอบข้อพิพาทที่เกิดขึ้นระหว่างกันให้บุคคลที่สามหรือที่เรียกว่า "อนุญาโตตุลาการ" เป็นผู้ตัดสินชี้ขาด การระงับข้อพิพาททางการค้าโดยวิธีอนุญาโตตุลาการอาจกระทำได้ตั้งแต่เมื่อมีข้อพิพาทเกิดขึ้น โดยผู้คัดค้านยังมิได้ฟ้องคดีต่อศาลหรืออาจกระทำได้แม้ในขณะที่ข้อพิพาทเป็นคดีในศาลแล้วหรืออาจดำเนินการโดยสถาบันอนุญาโตตุลาการที่คู่พิพาทตกลงกันใช้บริการ (หัสยา นุ่นแจ้ง, 2552)

2) วิธีพิจารณาของอนุญาโตตุลาการ

การดำเนินกระบวนการพิจารณาของอนุญาโตตุลาการนั้น ต้องเป็นไปตามที่คู่พิพาทตกลงกำหนดไว้ หากในเรื่องใดที่คู่พิพาทไม่ได้ตกลงไว้ หรือไม่สามารถหาข้อสรุปได้จึงต้องดำเนินการตามที่กฎหมายกำหนด ดังต่อไปนี้

อำนาจของอนุญาโตตุลาการ ในการกำหนดกระบวนการพิจารณาหรือขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาได้เสมอ เว้นแต่ คู่พิพาทจะได้กำหนดรายละเอียดในเรื่องนั้นๆ ไว้โดยเฉพาะ

หลักในการดำเนินกระบวนการพิจารณา การพิจารณาของอนุญาโตตุลาการมีลักษณะคล้ายคลึงกับการพิจารณาของศาล ดังนั้น หลักประการสำคัญที่อนุญาโตตุลาการจะต้องคำนึงถึงในการดำเนินกระบวนการ คือ จะต้องให้คู่พิพาทได้รับการปฏิบัติหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน และอนุญาโตตุลาการต้องให้คู่พิพาทสืบพยานหลักฐาน และเสนอข้ออ้างข้อต่อสู้ของตนได้ตามพฤติการณ์แห่งข้อพิพาท

การกำหนดสถานที่ คู่พิพาทอาจจะกำหนดสถานที่ดำเนินการพิจารณาของอนุญาโตตุลาการไว้ในสัญญาอนุญาโตตุลาการ หรืออาจจะตกลงกันในภายหลังเมื่อเกิดข้อพิพาทขึ้นแล้วก็ได้ แต่หากคู่พิพาทไม่ได้ตกลงกันไว้หรือไม่สามารถหาข้อสรุปร่วมกันได้ คณะอนุญาโตตุลาการย่อมมีอำนาจตามที่กฎหมายกำหนดที่จะกำหนดสถานที่ดำเนินการพิจารณาการพิจารณาเองได้

การกำหนดภาษา คู่พิพาทอาจจะตกลงกำหนด “ภาษา” ที่จะใช้ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาของอนุญาโตตุลาการก็ได้ โดยปกติคู่พิพาทมักจะกำหนดภาษาที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารประจำระหว่างคู่พิพาทเป็นภาษาที่ใช้ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาของอนุญาโตตุลาการ แต่หากคู่พิพาทไม่ได้ตกลงกำหนดภาษาที่ใช้ กฎหมายให้อนุญาโตตุลาการมีอำนาจกำหนดภาษาที่จะใช้ได้

กรณีการทำข้อเรียกร้องและคำคัดค้าน การทำข้อเรียกร้อง หรือคำคัดค้านในระหว่างการพิจารณาฝ่ายที่เรียกร้องให้คณะอนุญาโตตุลาการกำหนดให้อีกฝ่ายต้องทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือต้องชำระเงินจำนวนหนึ่งจะต้องยื่นเอกสารที่เรียกว่า “ข้อเรียกร้อง” หรือ “คำเสนอพิพาท” ต่อคณะอนุญาโตตุลาการภายในระยะเวลาที่คู่พิพาทกำหนด ซึ่งข้อเรียกร้องต้องระบุข้อเท็จจริงที่ตนใช้สนับสนุนข้อเรียกร้องของตนในประเด็นที่พิพาทกัน

และคำขอบังคับที่ตนยื่นเอกสารฉบับหนึ่งที่เรียกว่า “คำคัดค้าน” ซึ่งต้องแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับข้อต่อสู้ของตนว่ามีประเด็นใดบ้างที่ตนประสงค์จะได้แย้งข้ออ้างของอีกฝ่ายหนึ่ง โดยกำหนดระยะเวลาในการยื่นคำคัดค้านก็ใช้หลักเดียวกับกรณีของข้อเรียกร้องคือต้องยื่นภายในระยะเวลาที่คณะอนุญาโตตุลาการกำหนดการสืบพยานหลักฐานในชั้นอนุญาโตตุลาการ ไม่มีกฎหมายบังคับว่าจะต้องทำในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งโดยเฉพาะ

การสืบพยาน หากคู่พิพาทไม่ได้ตกลงกำหนดวิธีการสืบพยานหลักฐานไว้โดยเฉพาะ คณะอนุญาโตตุลาการอำนาจที่จะกำหนดรูปแบบการสืบพยานหลักฐานได้ตามกฎหมายการขาดนัด

3) คณะอนุญาโตตุลาการ

คณะอนุญาโตตุลาการจะเป็นผู้ทำการพิจารณาและชี้ขาดข้อพิพาท ซึ่งในสถาบันอนุญาโตตุลาการของไทยนั้น จะเป็นอดีตผู้พิพากษา อดีตพนักงานอัยการ ผู้ทรงคุณวุฒิ ทุนายความ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาชีพต่าง ๆ ที่ตัวแทนของแต่ละสถาบันส่งชื่อเข้ามาขึ้นทะเบียนไว้กับสำนักงานโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการ

แต่ในการพิจารณาชี้ขาดข้อพิพาทคู่กรณีจะเป็นผู้เลือกคณะอนุญาโตตุลาการด้วยตัวเอง ฝ่ายละไม่น้อยกว่า 3 คน ซึ่งก็เหมือนกับคู่กรณีมีสิทธิที่จะเลือกผู้พิพากษาของตนเอง ซึ่งหากคู่กรณีแต่ละฝ่ายไม่พอใจ ผู้พิพากษาที่อีกฝ่ายหนึ่งเลือก ก็สามารถจะคัดค้านขอให้มีการเลือกใหม่ได้จนกว่าคู่กรณีจะยอมรับด้วยกัน

4) ประเด็นที่คณะอนุญาโตตุลาการต้องวินิจฉัยชี้ขาด

เมื่อผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความเห็นต่อคณะอนุญาโตตุลาการแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการเสนอความเห็น ด้วยวาจาหรือเป็นลายลักษณ์อักษร คู่พิพาทฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมีสิทธิตามกฎหมายที่จะร้องขอให้ผู้เชี่ยวชาญนั้น มาให้ข้อเท็จจริงด้วยวาจาอีกครั้งเพื่อให้คู่พิพาททั้งสองฝ่ายได้มีโอกาสซักถามผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ได้ หรือคณะอนุญาโตตุลาการอาจเห็นสมควรเรียกผู้เชี่ยวชาญมาให้ข้อเท็จจริงเพิ่มเติมด้วยวาจาเพื่อให้คู่พิพาท ได้มีโอกาสซักถามเพื่อความโปร่งใสในการวินิจฉัยชี้ขาด

สรุปผลการวิจัย

ถึงแม้ว่าจะมีที่มาของกฎหมายจากที่เดียวกัน แต่ทั้งสองประเทศนั้นก็ได้มีการแก้ไขปรับปรุงเพื่อให้สามารถใช้งานได้ดีกับประเทศตน อีกทั้งแต่ละประเทศก็ได้มีวิธีการบริหารจัดการองค์กรที่แตกต่างกันด้วย รวมถึงนโยบายในการดำเนินการอนุญาโตตุลาการ ซึ่งจากเนื้อหาข้างต้นผู้วิจัยเห็นว่าประเทศสิงคโปร์ มีข้อได้เปรียบ และมีวิธีการดำเนินการจัดการกับสถาบันอนุญาโตตุลาการได้อย่างดีกว่าประเทศไทยด้วยเพราะประเทศสิงคโปร์ได้เปรียบ ในด้านภาษา ประกอบกับสิงคโปร์มีระบบการจัดการที่ดีและรวดเร็วกว่า และสถาบันอนุญาโตตุลาการของสิงคโปร์นั้น มีความเป็นอิสระ คือไม่ขึ้นกับศาล ซึ่งเป็นจุดที่แสดงให้เห็นถึงกลไกของสถาบันอนุญาโตตุลาการของสิงคโปร์ ปราศจากการแทรกแซงจากศาลโดยสิ้นเชิง และประเทศสิงคโปร์มีปัจจัยหลักในการพัฒนาหลายประการ เช่น การมีรัฐบาลที่มีเสถียรภาพและกฎหมายที่เข้มแข็ง รวมถึงการสนับสนุนผู้ประกอบการวิชาชีพด้านอนุญาโตตุลาการ ในรูปแบบของการจัดหาที่ปรึกษาและการหาผู้มาเป็นอนุญาโตตุลาการจากทั่วโลก และที่สำคัญปัจจุบัน สิงคโปร์ได้มีการอนุญาตให้นักกฎหมายหรือนายความต่างชาติมีอิสระในการทำอนุญาโตตุลาการในประเทศสิงคโปร์

ซึ่งต่างกับสถาบันอนุญาโตตุลาการของประเทศไทยที่ไม่ให้สิทธิแก่นักกฎหมายหรือนายความต่างชาติ เข้ามาทำการอนุญาโตตุลาการในประเทศได้ ประกอบกับปัจจุบันประเทศไทยขาดความมั่นคงในระบอบรัฐบาล อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ต่างชาติมองว่าเป็นประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจและการเมืองไม่น่าลงทุน เพราะไม่มีความมั่นคง และประเทศไทยก็มีข้อด้อยอีกประการหนึ่งคือ ประเทศไทยขาดบุคลากรที่ไม่มีความชำนาญในด้านของภาษา และการจัดการด้าน Web Site ขององค์กรที่ดี จึงเป็นสาเหตุให้สถาบันอนุญาโตตุลาการของประเทศไทย ไม่ได้รับการยอมรับจากต่างชาติเท่าที่ควร ตลอดจนสภาพพื้นที่ตั้งไม่เหมาะสมแก่การค้าในเชิงพาณิชย์ระหว่างประเทศด้วย ซึ่งประเทศสิงคโปร์มีจุดนี้ที่เป็นจุดได้เปรียบกว่าประเทศไทย และประเทศไทยยังขาดคณะอนุญาโตตุลาการที่มีความชำนาญอย่างประเทศสิงคโปร์ที่ยอมรับคณะอนุญาโตตุลาการจากสถาบันอื่นๆ ทั่วโลกด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ปัญหาของการพัฒนาการระบับข้อพิพาททางการค้าของประเทศไทย คือ ความล่าช้าของกระบวนการศาล ซึ่งเกิดจากการที่มีบทบัญญัติทั่วไปในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 46 ระบุว่ากระบวนการพิจารณาในศาลต้องทำเป็นภาษาไทย เอกสารต่างประเทศต้องแปลเป็นภาษาไทย หากพยานไม่สามารถสื่อสารภาษาไทยก็ต้องจัดหาล่ามเพื่อทำการแปล ทำให้เกิดความล่าช้ามาก แต่สถาบันอนุญาโตตุลาการ สิงคโปร์ (SIAC) ได้เห็นความสำคัญเกี่ยวกับเวลาในการดำเนินกระบวนการพิจารณาอย่างมาก อันจะเห็นได้จากการ ระบับข้อพิพาทในสิงคโปร์นั้นจะใช้เวลาดังแต่เริ่มต้นจนกระทั่งทำคำชี้ขาดประมาณ 6 – 9 เดือน และคำชี้ขาดนั้น สามารถบังคับได้ภายใน 90 วัน โดยเริ่มนับจากการเริ่มกระบวนการอนุญาโตตุลาการ ดังนั้นนักธุรกิจส่วนมากจึงเลือกใช้ ศูนย์ระบับข้อพิพาทสิงคโปร์

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่ากฎหมายอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศของประเทศสิงคโปร์ เป็นการนำเอากฎหมายต้นแบบมาปรับใช้ ได้รับการเสนอร่างสู่สภาประเทศสิงคโปร์ในวันที่ 25 กรกฎาคม 1994 และผ่านการอนุมัติวันที่ 31 ตุลาคม 1994 และได้มีการปรับปรุงแก้ไขสองสามครั้ง และฉบับล่าสุดคือปี 2009 ซึ่ง IAA พยายามปรับเปลี่ยนกฎหมายให้สอดคล้องกับกฎหมายต้นแบบของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชาติ ว่าด้วยกฎเกณฑ์การค้าระหว่างประเทศ ในส่วนของการใช้อินญาโตตุลาการด้านการพาณิชย์ระหว่างประเทศ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าทั้งสองประเทศต่างมีระบบอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศ ที่แตกต่างกัน สาเหตุหลักที่ทำให้ทั้งสองประเทศมีระบบอนุญาโตตุลาการที่แตกต่างกันที่ผู้วิจัยเห็นได้ชัดจนที่สุดก็คือ ระยะเวลาในกระบวนการพิจารณาตั้งแต่เริ่มยื่นคำร้องจนกระทั่งคณะอนุญาโตตุลาการทำคำชี้ขาด และผู้เชี่ยวชาญที่มาเป็น คณะอนุญาโตตุลาการ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 4 พบว่า หากประเทศไทยสามารถพัฒนาและบริหารจัดการภายในสถาบัน อนุญาโตตุลาการได้ดีเทียบเท่าประเทศสิงคโปร์และมีจำนวนอนุญาโตตุลาการที่มาจากหลายประเทศ โดยคัดสรรเฉพาะ บุคคลที่มีความชำนาญเฉพาะด้านจริงๆ และมีบุคลากรที่มีความชำนาญทางด้านภาษา โดยสามารถพูดได้หลายภาษา ไม่ว่าจะเป็น จีน อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน เป็นต้น ผู้วิจัยเชื่อว่าสถาบันอนุญาโตตุลาการของประเทศไทย จะต้องได้รับการยอมรับจากนานาประเทศ พร้อมทั้งได้รับความเชื่อมั่นจากนักลงทุนและนักธุรกิจระหว่างประเทศ ที่จะเลือกใช้สถาบันอนุญาโตตุลาการทางการพาณิชย์ระหว่างประเทศของไทยโดยไม่ลังเล และปราศจากข้อกังวล อย่างแน่นอน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้

ประเทศไทยนำจุดเด่นของระบบอนุญาโตตุลาการของสิงคโปร์มาเป็นแบบอย่างในการพัฒนา ระบบของอนุญาโตตุลาการของไทยให้ทัดเทียมและก้าวสู่สากล เพื่อให้นานาชาติที่มีศักยภาพในการลงทุนเชื่อมั่น ระบบอนุญาโตตุลาการของไทยมากขึ้น ตลอดจนจนประเทศไทยต้องมีการพัฒนาบุคคลที่มีเชี่ยวชาญพิเศษ ในทางการค้าระหว่างประเทศ และชำนาญได้ด้านของภาษาที่เป็นสากล ที่จะเข้ามาเป็นอนุญาโตตุลาการของไทยเพิ่มขึ้น

เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่นานาประเทศว่าสถาบันอนุญาโตตุลาการของประเทศไทยนั้นสามารถจะคงไว้ซึ่งความยุติธรรมและมีความชำนาญ รวดเร็ว ไม่แพ้สถาบันอนุญาโตตุลาการอื่นใดในอาเซียน

เอกสารอ้างอิง

- สถาบันอนุญาโตตุลาการ สำนักงานศาลยุติธรรม. (2549). การระงับข้อพิพาทโดยอนุญาโตตุลาการ, *วารสารอนุญาโตตุลาการ*, ปีที่ 1.
- อนันต์ จันทโรภากร, (2538). *กฎหมายอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศ*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- เสาวนีย์ อัครโรจน์. (2545)“พรบ.อนุญาโตตุลาการ พ.ศ. 2545 : ทางแก้ไขใหม่ของอนุญาโตตุลาการในประเทศไทย,” *วารสารนิติศาสตร์*, 32, 1-23.
- หัสยา นุ่นแจ้ง. (2552). *ศึกษาระบบอนุญาโตตุลาการทางการค้าระหว่างประเทศ เปรียบเทียบ : ประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ และไทย*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.